

บทที่ 1

บทนำ

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ประเทศไทยมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 เป็นแผนพัฒนาที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมีพระราชดำรัสว่าด้วยเรื่องของการยึดถือแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำรงอยู่แก่พสกนิกรชาวไทย และเป็นแนวทางในการแก้ไขเศรษฐกิจของประเทศไทย ภายหลังจากวิกฤติเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 เพื่อให้ดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนในกระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดจากภายนอก และเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ ควบคู่ไปกับกระบวนการพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมที่มีคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา จนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 ประเทศไทยยังคงเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงหลายด้าน ทั้งที่เป็นโอกาสและข้อจำกัดต่อการพัฒนาประเทศ จึงต้องมีการเตรียมความพร้อมของคนและระบบให้สามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงของโลกาภิวัตน์และสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับทุกภาคส่วนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554) ดังนั้น การพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 ประเทศไทยยังต้องเผชิญกับกระแสการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทั้งภายในและภายนอก รวมถึงวิกฤตจากภัยพิบัติทางธรรมชาติ ที่ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจและสังคมมากยิ่งขึ้น จึงจำเป็นที่จะต้องสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในประเทศให้เข้มแข็ง สามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงของระบบโลกได้อย่างเหมาะสม นำพาประเทศให้พัฒนาก้าวหน้าเพื่อประโยชน์สุขที่ยั่งยืนของสังคมไทยตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงมีบทบาทสำคัญในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของประชาชนทั่วไป สิ่งเหล่านี้ถูกต่อยอดและผลิตซ้ำโดยสถาบันทางสังคมต่างๆ เช่น สถาบันการศึกษา หน่วยงานราชการ สื่อมวลชน ส่งผลให้เศรษฐกิจพอเพียงมีบทบาทต่อการกำหนดทิศทางการพัฒนาของประเทศ และจากการขยายความของนักวิชาการอย่าง ประเวศ วะสี, เส็นห์ จามริก, อภิชัย พันธเสน และ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ซึ่งเชื่อมโยงแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเข้ากับอุดมการณ์วัฒนธรรมชุมชน ที่ถูกเสนอมาก่อนหน้า โดยองค์กรพัฒนาเอกชนจำนวนหนึ่งตั้งแต่พุทธทศวรรษ 2520 ได้ช่วยให้อุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียงขยายครอบคลุมส่วนต่างๆ ของสังคมหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นปรัชญาที่ยึดหลักทางสายกลาง ที่ชี้แนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติของ

ประชาชนในทุกระดับให้ดำเนินไปในทางสายกลาง มีความพอเพียง และมีความพร้อมที่จะจัดการต่อผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะต้องอาศัยความรอบรู้ รอบคอบ และระมัดระวัง ในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน ทั้งนี้ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างสมดุลและยั่งยืน เพื่อให้สามารถอยู่ได้แม้ในโลกโลกาภิวัตน์ที่มีภาวะของการแข่งขันสูงอยู่ในปัจจุบัน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550)

กลยุทธ์การพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงมีไว้เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนในชนบทมีวิถีชีวิตบนความพอประมาณ ดำเนินชีวิตบนพื้นฐานความมีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันที่ดีต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมทั้งภายในและภายนอก โดยการใช้ความรู้อย่างมีเหตุผลคู่กับคุณธรรมเป็นเงื่อนไขในการดำเนินชีวิต เพื่อนำไปสู่เป้าหมายสำคัญของการพัฒนา ที่คนในชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งการขับเคลื่อนเพื่อยกระดับหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงมีกลไกสำคัญขับเคลื่อนการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง (ปรีญา โสภณา, 2554) ได้แก่ หมู่บ้านระดับหนึ่งซึ่งเรียกกันว่าระดับ “พออยู่ พอกิน” กลไกที่ขับเคลื่อนการพัฒนาหมู่บ้าน คือ ครอบครัวยุคใหม่ โดยมีแกนนำหมู่บ้าน ซึ่งได้แก่ ผู้นำท้องถิ่น กรรมการหมู่บ้าน ผู้แทนกลุ่มองค์กรชุมชนมีความสามารถในการบริหารจัดการหมู่บ้านให้การส่งเสริมและสนับสนุน หมู่บ้านระดับที่สอง เป็นการยกระดับการพัฒนาหมู่บ้าน ระดับ “อยู่ดี กินดี” ใช้เกณฑ์ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ที่เน้นการรวมกลุ่มที่หลากหลาย พัฒนากลุ่มองค์กรชุมชน อาทิเช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต เป็นต้น ให้มีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนและพึ่งพาตนเอง หมู่บ้านระดับสามดำเนินการโดยยึดปรัชญาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงระดับ “มีดี มีศรีสุข” สนับสนุนให้กลุ่มองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งสร้างเครือข่ายระหว่างกลุ่มองค์กรชุมชนภายในหมู่บ้านชุมชนเองและสร้างเครือข่ายกับกลุ่มองค์กรภายนอก หมู่บ้านชุมชนเพื่อนี่กำลังช่วยเหลือระหว่างกัน ด้วยการจัดสวัสดิการให้ความช่วยเหลือ การสร้างระบบสหกรณ์ร้านค้าชุมชน สร้างโอกาสร่วมธุรกิจกับภาคเอกชนมีจุดมุ่งให้เกิดการสร้างงานและสร้างความมั่งคั่งให้กับหมู่บ้าน

การสร้างขบวนการขับเคลื่อนถือเป็นเป้าหมายสำคัญที่จะช่วยให้การยึดถือแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นไปในระยะยาว รวมทั้งเป็นการสร้างกระแสสังคมให้มีการนำเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เป็นกรอบความคิดหรือส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตในหมู่บ้านประชาชนทุกภาคส่วนและทุกระดับ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงสนับสนุนประชาชนทุกภาคส่วนและทุกระดับให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับและเหมาะสมและทำยที่สุดนำไปสู่การปลูกฝังปรับเปลี่ยนจิตสำนึกและกระบวนทัศน์ในการดำรงชีวิตตามแนวทาง

ของเศรษฐกิจพอเพียงตลอดจนการนำไปสู่การปรับระบบและโครงสร้างการพัฒนาให้อยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง

ปัญหาที่สำคัญของประเทศไทยในขณะนี้คือการขับเคลื่อนและการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาชุมชน รวมทั้งขาดการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีในชุมชนหรือขาดการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีระหว่างชุมชนต่อชุมชนที่เป็นการนำเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ที่เป็นการสร้างมูลค่าให้กับชุมชนที่เป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนให้กับชุมชนอื่นได้เกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริง เพื่อเป็นการยกระดับการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ในพื้นที่ให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะการใช้เศรษฐกิจพอเพียงในการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนที่เป็นการสร้างรายได้ สร้างงาน และสร้างโอกาสให้กับคนในชุมชน

ในการใช้เศรษฐกิจพอเพียงในการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง เป็นพื้นที่ที่มีการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมอย่างจริงจังและต่อเนื่องจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นการสร้างขีดความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน การสนับสนุนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ที่มุ่งสู่การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของคนในชุมชน (สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดพิษณุโลก, 2551)

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น เป็นสิ่งสำคัญที่ชุมชนต้องให้ความสำคัญและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ สถาบันเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน มหาวิทยาลัยนเรศวร เป็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จึงเห็นควรที่จะมีการศึกษาเรื่องนี้อย่างจริงจังให้เห็นเป็นรูปธรรม โดยเสนอโครงการวิจัยการถอดบทเรียนและถ่ายทอดองค์ความรู้การใช้เศรษฐกิจพอเพียงในการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาและส่งเสริมศักยภาพของชุมชนให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ต่อไปในอนาคตอย่างยั่งยืน

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อถอดบทเรียนการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในการส่งเสริมเศรษฐกิจในชุมชนกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง
2. เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้การถ่ายทอดองค์ความรู้การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในการส่งเสริมเศรษฐกิจในชุมชนกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง

3. ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตในการวิจัย ดังนี้

ขอบเขตด้านเนื้อหา สำหรับขอบเขตด้านเนื้อหาที่ศึกษาครั้งนี้ ประกอบด้วย

1. การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงประยุกต์ใช้
2. การจัดการความรู้
3. การถ่ายทอดองค์ความรู้
4. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงในกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง ได้แก่ จังหวัดพิษณุโลก สุโขทัย ตาก เพชรบูรณ์ และอุตรดิตถ์

กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ หมู่บ้าน/ชุมชน 6 พื้นที่ ประกอบด้วย ด้านวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ บ้านคลองกล้วย หมู่ 8 ตำบลคอรัม อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ ด้านการเกษตร ได้แก่ บ้านบางกระน้อย หมู่ 2 ตำบลนครป่าหมาก อำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก และด้านการท่องเที่ยว/บริการ ได้แก่ บ้านนาตันจัน หมู่ 5 ตำบลบ้านตึก อำเภอศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ชุมชนที่มีความพร้อมในการรับการถ่ายทอดองค์ความรู้ ด้านวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ บ้านหนองอ้อ หมู่ 7 ตำบลชุมแสงสงคราม อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก ด้านการเกษตร ได้แก่ บ้านโรงเจ๊ก หมู่ 5 ตำบลสามเรือน อำเภอศรีสำโรง จังหวัดสุโขทัย และด้านการท่องเที่ยว/บริการ ได้แก่ บ้านนาบัว หมู่ 4 ตำบลนาบัว อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ที่ผู้วิจัยได้คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) จากผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง ได้แก่ ผู้นำ ประธาน กรรมการ และสมาชิกกลุ่มรวมทั้งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้แทนจากสำนักงานพัฒนาชุมชน สำนักงานเกษตรอำเภอ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่

ขอบเขตด้านประเด็นที่ศึกษา สำหรับขอบเขตด้านประเด็นที่ศึกษาครั้งนี้ ประกอบด้วย

1. การถอดบทเรียนการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในการส่งเสริมเศรษฐกิจในชุมชนกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง
2. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้การถ่ายทอดองค์ความรู้การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในการส่งเสริมเศรษฐกิจในชุมชนกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง

4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลที่ได้จากการศึกษานี้ หน่วยงานด้านการพัฒนาต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง สามารถนำไปใช้ประโยชน์หรือประยุกต์ใช้ในการกำหนดแนวทางการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงหรือกลุ่ม/องค์กร/เครือข่ายชุมชนอื่นๆ ที่มีลักษณะใกล้เคียงต่อไป
2. สามารถนำผลการถอดบทเรียนและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องที่มีต่อผลความสำเร็จในการขับเคลื่อนการเรียนรู้หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้และการวางแผนดำเนินการต่อไป

5. นิยามศัพท์เฉพาะ

หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง หมู่บ้านหรือชุมชนที่ประชาชนมีวิถีชีวิตเศรษฐกิจพอเพียงและอยู่ดีมีสุข ด้วยการน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเป็นแนวทางในการดำเนินงานโดยเน้นประชาชนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาในการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง หลักคิดและหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตเพื่อนำไปสู่ความพอเพียงเป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของคนไทย สังคมไทยเพื่อให้ก้าวทันต่อยุคโลกาภิวัตน์เพื่อให้เกิดความก้าวหน้าไปพร้อมกับความสมดุลและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งทางด้านวัตถุ ทางด้านสังคม ทางด้านสิ่งแวดล้อมและทางด้านวัฒนธรรมการใช้หลักความพอเพียงเป็นหลักคิดและหลักปฏิบัติในการดำรงชีวิตจะสามารถอยู่ได้อย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ปรับตัวและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงได้

3 ห่วง 2 เงื่อนไข หมายถึง การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวตลอดจนการใช้เงื่อนไขด้านความรู้และคุณธรรมประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำต่างๆ (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2549) ดังนี้

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ที่ไม่มากและไม่น้อยจนเกินไป ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่นการผลิตและการบริโภคที่พอประมาณ

ความมีเหตุผล หมายถึง การใช้หลักเหตุผลในการตัดสินใจเรื่องต่างๆ โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นอย่างรอบคอบ

การมีภูมิคุ้มกันที่ดี หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงรอบตัว

ความรู้ หมายถึง ความรอบรู้ความรอบคอบ และความระมัดระวังในการดำเนินชีวิตและการประกอบการงาน

คุณธรรม หมายถึง การยึดถือคุณธรรมต่างๆ อาทิ ความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน ความเพียร การมุ่งต่อประโยชน์ส่วนรวมและการแบ่งปันฯลฯ ตลอดเวลาที่ประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

การจัดการความรู้ หมายถึง การจัดการที่มีกระบวนการและเป็นระบบตั้งแต่การรวบรวมข้อมูลความคิดตลอดจนประสบการณ์ของบุคคลเพื่อสร้างความรู้และจะต้องมีการจัดเก็บในลักษณะที่ผู้ใช้สามารถเข้าถึงได้โดยอาศัยช่องทางที่สะดวกเพื่อนำความรู้ไปประยุกต์ใช้งานทำให้เกิดการถ่ายโอนความรู้และมีการเผยแพร่ความรู้เพื่อประโยชน์ในการนำไปใช้และการเรียนรู้

การถอดบทเรียน หมายถึง วิธีการจัดการความรู้รูปแบบหนึ่งที่เน้นเสริมสร้างการเรียนรู้ในกลุ่มที่เป็นระบบเพื่อสกัดความรู้ฝังลึกในตัวคนและองค์ความรู้ของท้องถิ่นออกมาเป็นบทเรียนที่สามารถนำไปสรุปและสังเคราะห์เป็นชุดความรู้รูปแบบต่างๆโดยผลที่ได้จากการถอดบทเรียนนอกจากชุดความรู้แล้วสิ่งที่สำคัญที่สุดคือผู้ร่วมกระบวนการถอดบทเรียนจะต้องเกิดการเรียนรู้ร่วมกันอันนำมาซึ่งการปรับวิธีคิดและวิธีการทำงานที่สร้างสรรค์และมีคุณภาพยิ่งขึ้น

การถ่ายทอดความรู้ หมายถึง กระบวนการเผยแพร่บทสรุป (ความรู้) ที่เป็นรูปธรรมที่ได้จากกระบวนการทำงานซึ่งบทสรุปดังกล่าวคือการอธิบายผลการทำงานตามเป้าหมายที่กำหนดไว้และปัจจัยเงื่อนไขที่สำคัญที่ทำให้เกิดผลเช่นนั้น ซึ่งอาจเป็นข้อค้นพบใหม่ (ความรู้) ที่ได้จากกระบวนการทำงานซึ่งข้อค้นพบใหม่คือการอธิบายผลการทำงานที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้คาดหมายทั้งที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์แต่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานให้ดีขึ้นกว่าเดิมและปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้สิ่งนั้นเกิดขึ้น